

מצוות שנצטוו במרה

... שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמת כל חקי וכו': (שמות טו כה כו).¹

שמות רבה ל ג – הצד השני של פרשת משפטים

"ואלה המשפטים" - מה כתיב למעלה מן הפרשה? "ושפטו את העם בכל עת" ואמר כאן: "ואלה המשפטים" והדברות באמצע. משל למטרונה שהייתה מהלכת, הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע. כך התורה: דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע. וכן הוא אומר: "באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט" (משלי ח כ) - התורה אומרת: באיזה נתיב אני מהלכת? אהלך בדרכם של עושי צדקה! "בתוך נתיבות משפט" - התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה. דינים מלפניה, שנאמר: "שם שם לו חוק ומשפט" ודינים מאחריה, שנאמר: "ואלה המשפטים".²

מסכת סנהדרין דף נו ע"ב – מצוות מרה ממשכות את שבע מצוות בני נח

והתניא: עשר מצוות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין ושבת וכיבוד אב ואם.³ דינין - דכתיב: "שם שם לו חוק ומשפט". שבת וכיבוד אב ואם - דכתיב: "כאשר צוך ה' אלהיך" (דברים ה יב, טז), ואמר רב יהודה: "כאשר צוך" - במרה.⁴

סנהדרין נו ע"ב - הדינים – מה התוספת על בני נח

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה ... אמר רבא: לא נצרכה אלא לדיני קנסות ... אמר רב אחא בר יעקב: לא נצרכה אלא להושיב בית דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר.⁵

סדר עולם רבה פרק ה – השבת ניתנה במרה או במן

הוסיפו עליהן ישראל באותה שעה שבת ודינים וכיבוד אב ואם. ממרה נסעו לאילם ... ומאילם נסעו לאלוש ... ובו ביום כלתה, ולערב אכלו את השליו ולמשכים לקטו את המן, ובאלוש נתנה להם השבת, ושם עשו שבת ראשונה.⁶

¹ חוק, משפט, עשיית הישר, שמיעה, האזנה ושמירה - מה בדיוק נצטוו כאן בני ישראל? כדברי רמב"ן על הפסוק: "ואני תמה, למה לא פירש כאן החוקים האלה והמשפטים ויאמר: וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה: דברו אל כל עדת בני ישראל (לעיל יב ג)". רמב"ן מזכיר לנו מצוות שכבר קדמו למרה ונתנו להם עוד במצרים: "החודש הזה לכם ראש חודשים". ושם נאמרו דברים מפורטים וברורים בלשון המקובלת "בכל המצות באהל מועד".

² מדרש זה מבליט את המעמד המיוחד של מתן תורה בו אין דינים ומשפטים, ציווים ואזהרות, אלא "תורה נטו" - אורח צדקה בין נתיבות משפט. המצוות שנצטוו במרה יחד עם מינוי הדינים בתחילת פרשת יתרו מצד אחד ופרשת משפטים מצד שני, הם שני "שומרי הראש" של התורה. ההשוואה עם פרשת משפטים שיש בה עשרים וארבעה מצוות שנמנו בפירוט רב, מעצימה מאד את פרשתנו שבה רב הסתגר על הגלוי ומדברת ככלית על "חוק ומשפט". השוואה זו גם מצדיקה את מתן "חוק ומשפט" זה לפני מתן תורה. היא אחד משני שומרי הראש של התורה!

³ וברש"י על הפסוק: "שבת פרה אדומה ודינים", ראה מקורות רש"י. אך רש"י בסוף פרשת משפטים (שמות כד ג) מוסיף גם כבוד אב ואם, עפ"י הגמרא בסנהדרין שלהלן וכמו שהוא מפרש גם בפרשת ואתחנן על הפסוק בדברים ה יב: "כאשר ציווך". (אזכור זה של רש"י את מצוות מרה בפרשת משפטים קשור למחלוקת רש"י ורמב"ן ביחס למיקומו של פרק כד בספר שמות סוף פרשת משפטים. ראה דברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים). ובמכילתא על הפסוק בפרשתנו יש דעות המוסיפות: עריות ודיני קנסות וחבלות. ראו פירוש תוספות ד"ה "עשר מצוות" בגמרא סנהדרין שם ששאל מה עם ברית מילה וגיד הנשה. (ואם כך, אפשר לשאול גם על מצוות פרו ורבו וכן כל המצוות שבפרשת בא: פסח, תפילין, פטר רחם).

⁴ אם התורה נוקטת בעשרת הדברות בלשון "כאשר צוך", משמע שהיו ציוויים שקדמו למעמד הר סיני. ואיפה הם היו? במרה. ראה רש"י שם בפסוק יב: "כאשר צוך - קודם מתן תורה במרה" (שבת) ובפסוק טו (כיבוד אב ואם). אבל פסוקים אלה נאמרו בדברות של ספר דברים ופרשת ואתחנן ובפשטות הכוונה ב"כאשר צוך" הוא לדברות של ספר שמות פרשת יתרו. כך מפרשים רש"י, אבן עזרא ורמב"ן שמוסיף וטוען "כי בכל ספר משנה תורה משה ידבר כמפי הגבורה". ראה דבריו במלואם בפירושו לדברים פרק ה פסוק יא. אבל חז"ל והמדרשים ממקמים את "כאשר צוך" של הציווי על השבת ועל כיבוד אב ואם שבדברות ואתחנן, לא לדברות יתרו כי אם למצוות שנצטוו במרה. וזו כנראה האסמכתא היחידה לדעה שבמרה נצטוו על השבת ועל כיבוד אב ואם.

⁵ במהלך הסוגיה בגמרא שם יש ניסיון לפשר בין הדעה שאומרת שכבר בני נח נצטוו על הדינים (מערכת המשפט) ובין זו שבסנהדרין לעיל, שבמרה נצטוו ישראל על הדינים כתוספת לשבע מצוות בני נח. ניסיונות גישור אלה נדחים בסופו של דבר, אך יש כאן שלוש דעות מעניינות, שהדינים שנצטוו ישראל במרה כללו שלוש תוספות חשובות: את התהליך השיפוטי של עדים והתראה, את הדין המיוחד של תוספת קנס שהוא מעבר לעשיית הצדק הבסיסי ואת הלוגיטיקה של יישום של מערכת המשפט כך שתגיע לכל מקום ומקום. ובמכילתא: "ר' אלעזר המודעי אומר: ומשפט - אלו דיני אונסין ודיני קנסות ודיני חבלות".

⁶ קישור השבת למרה אינו פשוט. הנה סדר עולם רבה חולק על הברייתא שבגמרא סנהדרין לעיל ונצמד לפסוקי המקרא מהם עולה ברור שהשבת נתנה בקשר עם ירידת המן כאשר בני ישראל חנו במדבר סין (אלוש עפ"י במדבר לג יג פרשת מסעי). לפי פשוטו

שמות רבה א כח – השבת ניתנה במצרים

"וירא בסבלותם" - ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת! ואלו הם עבדיך, אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע, הם מתים. אמר לו: לך ועשה להן כמו שתאמר. הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח.⁷

כבוד אב ואם

"כאשר צוך" - אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר: "שם שם לו חוק ומשפט". (רש"י דברים ה טו).⁸

מצוות כלליות כמו אלה שנהגו האבות - רמב"ן בעקבות רש"י

... ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם, משמע שהודיעם החוקים ההם ולימד אותם: עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה. והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הניסיון שאמר ושם נסחו, והודיעם שעוד יצווים במצות, זהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם. (רמב"ן שמות טו כה).⁹

הנהגות טובות וסדרי חברה – שיטת רמב"ן

ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבוא במדבר הגדול והנורא ... שם להם ... מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא "חוק" ... ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן. וכן: "כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים" ... ומשפטים, שיחיו בהם: לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר, שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) "כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע". (רמב"ן שם).¹⁰

של מקרא ולפי העניין, שבת קשורה יותר לפרשת המן שבאה מיד בסמוך למרה. לגמרא בסנהדרין יש סיוע ממכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות טז כח: " ... שמה תאמרו מצות הרבה היטלתי עליכם? שבת זו שנתתי לכם במרה לשמרה ולא שמרתן אותה, שמה תאמרו שומר שבת מה שכר נוטל? ת"ל: שומר שבת מחללו. אך ממכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה א וממכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות טו כה נראה שזו מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר: "שם לו חק ומשפט. חוק זו שבת ומשפט זה כיבוד אב ואם כך דברי ר' יהושע. ור' אליעזר המודעי אומר: חוק אלו עריות ... משפט אלו דיני אונסין ודיני חבלות ודיני קנסות". ויש גם מי שמנסים לפשר, ראה גמרא שבת פז ע"ב שמציעה שהיה ציווי במרה אבל לא על תחומי שבת. אלה נוספו בציווי על המן, ככתוב שם: "ראו כי ה' נתן לכם השבת ... שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי". ובירושלמי ביצה פרק ב הלכה א יש מי שמציע שהציווי על השבת ניתן במרה אבל האזהרה שלא לחלל את השבת ניתנה במן באלוש. ראה גם הצעת הפרשה של ספר אור זרוע ח"ב - הלכות ערב שבת סימן א: "ובאו למשה ואמרו לו מה היום מיומים? ונזכר שנצטווה על השבת, ויאמר להם: הוא אשר דבר ה' שבתון שבת. ומיכן יש ללמוד ששכח לומר להם שבת כאשר נצטווה במרה".

⁷ לפי המדרש, מקור השבת הוא כבר בשעבוד מצרים, לפני מרה. אך כאשר משה מתייצב לפני פרעה ודורש לשחרר את בני ישראל מבטל פרעה את השבת: "מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נוהגין בשבת, אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת" (שמות רבה ה יח). שני מדרשים אלה מסבירים היטב את ההבדל בין תחילת פרשת שמות בה משה יוצא לראות בסבל אחיו ומתקן להם, בהסכמת פרעה, יום מנוחה ובין סוף הפרשה בה השעבוד נעשה כבוד יותר, מהטעם הפשוט שפרעה מבטל את יום המנוחה. ראה דברינו ויצא אל אחיו וירא בסבלותם בפרשת שמות וכן דברינו מי ומתי נתן לנו את השבת בפרשה זו.

⁸ רש"י חזר ל"אשר צוך" שבכבוד אב ואם שבעשרת הדברות, שזו כאמור האסמכתא היחידה לציווי של השבת (וכיבוד אב ואם) במרה. מצד הלשון "חוק ומשפט", הקשר הטבעי הוא דווקא למצוות דינים הנזכרת לעיל. ראה מורה נבוכים חלק ג פרק לב: "ובאה הקבלה האמיתית שבת ודינין במרה אלו הוא שבת, וה"משפט" הוא הדינין". וכבר שאלו רבים וטובים מדוע כבוד אב ואם רק לבני ישראל? מדוע לא בני נח ובני אדם כולם? ראה הסיפור על הגוי מאשקלון דמא בן נתינה בגמרא קידושין לא א ובירושלמי פאה א א, בדברינו [גוי ופרה אדומה](#) בפרשת פרה. ראה גם דברינו [כיבוד אב של עשן](#) בפרשת תולדות.

⁹ רמב"ן לא מקבל את שיטת חז"ל ורש"י שכאן נצטוו מצוות ספציפיות והוא אומר שם: "ואני תמה, למה לא פירש כאן החוקים האלה והמשפטים ויאמר: וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה: דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' (לעיל יב ג), וכן יעשה בכל המצוות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר (במדבר ט ב)". אבל רמב"ן מוכן לתת קרדיט לשיטת רש"י ולפרשה על דרך של חזרה לתורה שקיימו האבות שנקראו ישרים (ראה דברינו [ספר הישר](#) בפרשת ויחי). ראה דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. נראה ששתי גישות אלה ממקמות את מצוות מרה בשני מישורים משלימים. מחד גיסא, ניתן לראות בהם המשך למצוות שהאבות קבלו על עצמן בהדרגה כפי שהראנו בדף קיימו האבות את התורה. מאידך גיסא, כפי שעולה גם משמות רבה בו פתחנו ומהמצוות שכבר צוו בפרשת בא, מצוות מרה שייכות כבר לדור הבנים והן מעין פתיח או מבוא למתן תורה.

¹⁰ לשיטתו של רמב"ן, יש ללכת עוד אחורה לפרשות התורה שלפני האבות. ראה איך בהמשך דבריו שם קושר רמב"ן את הנושא גם עם ספר יהושע: "וכן ביהושע נאמר: ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חוק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חוקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ ב), וכיוצא בהם". רמב"ן לשיטתו, מתחילת ספר שמות, דרך "קדושים תהיו" ועד תקנות יהושע! סדרי מדינה ותקנות הציבור "עוטפים" את דיני התורה משני עבריה. ספר בראשית מחד וספר יהושע ונביאים כולם מאידך גיסא. ובתוכם: "קדושים תהיו ... נבל ברשות התורה" (רמב"ן ויקרא יט ב). יש גם קשר בין הגמרא שמביא רמב"ן (בבא קמא פ ב) ובין הגמרא שנביא בהמשך בדבר תקנות משה ועזרא. סוף פרק מרובה במסכת בבא קמא דן בתקנות שונות בעקבות המשנה המסיימת פרק זה: "אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל ... אין מגדלין תרנגולים בירושלים ... אין מגדלין חזירים בכל מקום, לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן היה קשור בשלשלת".

קריאה בתורה

דורשי רשומות אמרו: אין מים אלא תורה, שנאמר: "הוי כל צמא לכו למים". כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו. עמדו נביאי ס שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה! (בבא קמא פב ע"א).¹¹

מדרשים ואגדות

"והישר בעיניו תעשה - אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם" (מכילתא בשלח פרשה א).¹²

שבת שלום
מחלקי המים

¹¹ ראה מקבילה במכילתא בפרשתנו פרשה א' ויסע משה. ושם הנוסח הוא: "לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו". לפי מקורות אלה תקנת הקריאה בתורה בשני וחמישי (ובשבת) מקורה בפרשתנו ומצטרפת ל"מצוות שנצטוו במרה". תקנה זו מיוחסת כאן למשה. ובמקורות אחרים היא מיוחסת לעזרא. ראה מסכת סופרים פרק י הלכה א: "עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה" ובירושלמי מגילה פרק ד דף עה: "משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ... עזרה התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה". וראה הגמרא בבא קמא הנ"ל שעושה פשרה בין שתי השיטות. וסוכמו הדברים ברמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב הלכה א: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים". ואכמ"ל.

¹² הנה כי כן, לא קופח גם חלקנו. גם המדרש והאגדה היו בעת "חלוקת המים" והמתקתם במרה. אולי שם מקורותינו. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [בשבת האגדה](#) בפרשת עקב.